

הזיקה בין השכל והרצון שיעור בספר הכוזרי

מורה: סיימנו את שיעורנו האחרון בספר הכוזרי במאמר שלישי, באמצע התיאור של החסיד. החבר מציג את החסיד כאדם מושלם ואידיאלי, ומדמה אותו למושל טוב העומד בראש מדינה ומנהיג את אזרחיה בצדק. הוא מספק להם את לחמם וכל צרכיהם במידה נכונה. נתיניו נאמנים לו, ובשעת הצורך כולם עומדים לשרותו ונשמעים להוראותיו. המושל משמש כאן כמשל. הנמשל הוא החסיד ומעשיו. מי מוכן לפרט את הנמשל?

תלמיד: החסיד הוא המפקד והמנהיג של כוחות הגוף וכוחות הנפש שלו. הוא מגביל את תאוותיו ומרסן אותן, אבל נותן להן סיפוק מסוים בנסיבות מותרות ומוצדקות. גם נצחנות וכעסנות, לדוגמה, שהן, לכאורה, מידות רעות, מקבלות פורקן ואפשרות פעולה, כמו במקרה של ויכוח על דעות וענייני חכמה, או לשם גערה ונזיפה באנשים רעים. כך הוא נוהג בחכמה ובצדק באבריו ובחושיו, ובכל כוחות הנפש. הוא אינו נותן להם להשתולל אלא מגביל אותם לשימוש מועיל וצודק בהתאם לשיקוליו ההגיוניים. כאשר הוא נוהג כך בכל אבריו וכוחותיו, הם עוזרים לו ומשרתים אותו בהשגת מטרותיו.

מורה: ומהי מטרתו העליונה של החסיד?

תלמיד: מטרתו של החסיד היא השגת המדרגה האלוקית, שהיא למעלה מן המדרגה השכלית, והידבקות בה.

מחיצות במעלה ההר

תלמיד: בסוף השיעור שעבר שאלתי שאלה, ודחינו את העיסוק בה לתחילת השיעור הזה. החבר אומר על החסיד המשתמש בגופו ובנפשו למטרותו העליונה כי "לשם כך הוא מסדר את עדתו ועורכה במערכה כדרך שסידר משה רבנו את עדתו מסביב להר סיני". שאלתי: מהו הדמיון בין החסיד לבין משה רבנו שסידר את עם ישראל לפני הר סיני לקראת קבלת התורה?

מורה: זו שאלה מעניינת; מה רצה ר' יהודה הלוי ללמדנו באמצעות ההשוואה של החסיד וכוחותיו למשה רבנו ועדתו? אך איננו יכולים לדון בה לפני שאנו יודעים איך סידר משה רבנו את עדתו מסביב להר סיני. צריכים אנו לעיין בתורה, בפסוקים המספרים על הכנות בני ישראל למתן תורה.

תלמיד: אני כבר עשיתי את זה. אמש עיינתי בספר שמות בפרשת יתרו. שם אומר אלוקים למשה: "...ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים והעם אל יהרסו לעלות...". רש"י מסביר את ההוראה של ה' שבפסוק זה על פי האמור במכילתא, וכותב כך: "...אמור מעתה אתה מחיצה לעצמך, ואהרן מחיצה לעצמו והכהנים מחיצה לעצמם, משה ניגש יותר מאהרן, ואהרן יותר מן הכהנים, והעם אל יהרסו את מצבם לעלות אל ה'". כך סידר משה את עדת ישראל למרגלות הר סיני על פי ציווי ה'. לא הצלחתי להבין איך הסדר הזה קשור לשימוש שעושה החסיד בכוחותיו כדי להשיג את המדרגה האלוקית.

תלמיד: אפשר לראות דמיון מסויים בין השניים; החסיד רוצה להתעלות, ועם ישראל עומד הכן להתגלות ה' ולקבלת התורה. מעלה הר סיני מרמז על העליה בדרגה הרוחנית שהם עומדים לזכות לה, וכן החסיד עולה בדרגתו הרוחנית להשגת מטרתו.

תלמיד: אבל איך עליו לסדר את כוחות נפשו בדומה לאופן שסידר בו משה רבנו את עצמו, את אהרן והכהנים ואת העם, לפני מתן תורה? מה יכול החסיד ללמוד מן הסידור הזה, ובמה הוא יכול לחקותו?

מורה: רש"י מדבר לא רק על עריכת הסדר שלפניו נקבע מי ניגש קרוב יותר למעלה, אלא גם על המחיצה. מה טיבה של מחיצה זו? איפה היא נקבעת?

תלמיד: מחיצה הרי היא גדר או קיר. תפקידה של המחיצה לשמש כחיץ המפריד בין שני עבריו ומונע מעבר מצד לצד. אינני חושב כי משה בנה ממש מחיצות פיסיות בין חלקי העם. הוא עשה משהו, אולי משהו סמלי, או סימון, ששימש בתפקיד של מחיצה.

תלמיד: הרש"י נראה לי כקטוע בסופו, כאילו חסר בו חלק. רש"י אומר כי משה מחיצה לעצמו, אהרן מחיצה לעצמו, והכהנים מחיצה לעצמם. ומה עם העם? מדוע אינו ממשיך ואומר כי העם מחיצה לעצמו?

תלמיד: אני חושב שהתשובה פשוטה; המחיצה של משה הייתה בינו לבין אהרן, והמחיצה של אהרן הייתה בינו לבין הכהנים, והמחיצה של הכהנים הייתה בינם לבין העם. לא הייתה דרושה שום מחיצה נוספת. שלוש מחיצות הפרידו בין ארבע הקבוצות שלפי מעלתן הרוחנית דורגה וחולקה עדת ישראל ליד הר סיני.

תלמיד: גם אני חושב שהיו רק שלוש מחיצות. המחיצה שבין העם לכהנים תפקידה היה למנוע את העם מלעלות אל מקומם של הכהנים שהיו בדרגה גבוהה מהם. הכהנים עוכבו על ידי המחיצה שהייתה למעלה מהם מלעלות אל מעמדו של אהרן שהיה במעלה גבוהה מהם. אהרן היה מנוע מלעלות אל מקום עמידתו של משה שעמד למעלה ממנו, קרוב יותר אל ראש ההר שעליו ירד ה'.

אינני חושב שהייתה איזו שהיא מניעה חיצונית של סדר שמנעה את משה רבנו מלעלות כפי יכולתו ורצונו, שהרי עוד לפני מתן ההוראה על סדרי המעמד נקרא משה לעלות אל ראש ההר, וגם אחר כך נקרא לעלות אל ה' לקבל את הלוחות. לכן אני חושב ש"משה מחיצה לעצמו" פירושו שמחיצה מנעה ממי שלמטה ממנו מלעלות למקום הגבוה יותר בו ניצב משה. משום כך אין טעם לדבר על "העם מחיצה לעצמו" שהרי לא היה מי שניצב למטה מהם.

מורה: אתה אומר שתפקידה של המחיצה היה להגן על מי שלמעלה ממנה מפני כניסה של הנחות ממנו בדרגה אל המקום שלו. מי שמקומו למטה מן המחיצה והוא מתפרץ דרכה כלפי מעלה, עלול להפריע למי שלמעלה ממנו אם הוא מתערב בו בשעה שהוא עסוק בהתעלות ובהתרוממות אל דרגה רוחנית גבוהה.

הבה נקרא כמה משפטים אותם אומר החבר למלך כוזר מיד לאחר ההשוואה בין החסיד המתאמץ לעלות במדרגתו הרוחנית, לבין משה רבנו המסדר את עדתו ועורך אותה במערכה מסביב להר סיני. נסו למצוא בתיאור מעשיו של החסיד את המקביל והדומה לסידור עדת ישראל לקראת התגלות ה' על הר סיני וקבלת התורה.

כך מתאר החבר את מעשיו של החסיד המגייס את כוחותיו השונים כדי להתעלות למעלה מן המדרגה השכלית שלו: "פוקד הוא על כוח הרצון לקבל כל צו אשר יבואהו מאיתו... וכן יצוה עליו שלא יפנה אל השטנים של הסברה והדמיון ולא ישמע אליהם ולא יתן בהם אמון". בהמשך התיאור הוא כותב: "...ואחרי זה הוא גוער בסברה ובשטניה לבל יבלבלו עליו את האמת ולבל יכניסו בלבו ספק בה. ולבסוף הוא גוער בכוח הכעסני ובכוח המתאוה לבל יטו את כח הרצון מדרכו...".

תלמיד: רואים אנו שחלק חשוב בהכנות של החסיד לעליה בדרגה הוא ההפרדה בין כוחות הנפש שלו בינם לבין עצמם, ומניעת הפרעה מצידם של כוחות נמוכים לכוחות נפש גבוהים מהם. הוא מזהיר את הרצון לא לפנות אל הדמיון ולא לשמוע אותו. הוא מזהיר את כוח הסברה לבל תכניס ספקות בלבו ולבל תבלבל עליו את האמת. בזה, כנראה, דומה החסיד וכוחותיו למשה רבנו המסדר את עדתו במערכה לפני הר סיני.

תלמיד: בפיסקה הקודמת יש משפט שעכשו אני מבין אותו טוב יותר. בתיאור הניהול של החסיד את כוחותיו אומר החבר כי "אין החסיד מניח לאחד האברים והכוחות האלה לעבור את הגבול בפעולה המיוחדת". עכשו אני מבין כי זהו תפקידן של המחיצות שמקים החסיד בין כוחות נפשו כדי למנוע התערבות מזיקה ביניהם.

תלמיד: צריך לזכור שהחסיד אינו רואה בכוח הדמיון והסברה כוחות שליליים. במהלך הכנותיו להדבק בעניין האלוקי החסיד משתמש גם בכוח הדמיון בצורה ישירה ופעילה. למרות זאת הוא רואה צורך להפריד וליצור חיץ בין הכוחות השונים שעליהם הוא מסתמך. הדמיון הוא כוח חיובי שניתן להשתמש בו למטרה הרוחנית של החסיד, ועם זאת הוא נחות בדרגתו מכוח הרצון ועלול להפריע לו ולשבש את פעילותו במהלך ההתעלות. כל כך מפריעה ומסוכנת התערבות זו של הדמיון והסברה בפעולתו של הרצון, עד שר' יהודה הלוי שם בפיו של החבר את הכינוי "שטן" לדמיון ולסברה, והוא מדבר על "השטנים של הסברה והדמיון" כשהוא מזהיר מפני התערבותם השלילית.

משפטים אחדים אחרי כן אני קורא בספר כי החסיד "מטיל על כוח הדמיון להעביר לנגד עיניו, כתיקוי לעניין האלוקי המבוקש, את המחזות הנהדרים ביותר... כגון מעמד הר סיני ומעמד אברהם ויצחק בהר המוריה". כלומר, הדמיון הוא שותף רצוי ונצרך בהכנות להידבקות בעניין האלוקי, אך יש להגביל אותו לתפקידו בלבד, ולשמור על הפרדה בינו לבין הכוח שמעליו, כוח הרצון, לבל יפריע לו בפעילותו.

תלמיד: אנו יכולים להפיק תועלת מדברי החבר גם בחיי היום יום שלנו. יש אנשים שהדמיונות שלהם הם הבסיס לרצונות ולפעילות המרכזית שלהם. אלה אנשים לא מציאותיים שאינם מבקרים את עצמם וסופם להכשל. לעומת זאת, אין ספק שהדמיון הוא כוח העוזר מאוד בכל סוגי הפעילויות היצירתיות בכל התחומים, וצריך לטפח אותו במסגרת בה הוא יכול להועיל לנו.

תלמיד: גם הכוח הכעסני והכוח התאווני, החסיד אינו מדכא אותם לחלוטין, אלא רואה את הצד החיובי שבהם ודואג לספק אותם במידה מסויימת ובנסיבות מותרות, ואף על פי כן הוא גוער בהם לבל יהרסו לעלות מגבולם הנמוך ולבל יפריעו לכוחות שמעליהם. כעס או תאוה יכולים לשבש את צלילות דעתו של האדם ואת רצונותיו.

מורה: הנה חשפתם את הקשר והדמיון בין הדוגמה של משה רבנו המסדר את עם ישראל למרגלות הר סיני לבין החסיד המעמיד את כוחות נפשו לשרות המטרה של עליה במדרגה האלוקית והידבקות בעניין האלוקי. החסיד מסדר את כוחותיו בסדר היררכי, ומגדיר לכל אחד מהם את תפקידו במערך הכללי המכוון להשגת המטרה העליונה. הוא שומר על הפרדה בין כוחותיו לבל יפריעו זה את זה, והפרדה זו הוא מציב בעיקר בין כוחות נמוכים לבין כוחות גבוהים יותר. בראש הכוחות עומד כוח הרצון עליו יש לשמור מכל הפרעה מצד הכוחות הנמוכים ממנו.

הרצון והשכל

תלמיד: מדברי החבר לא משתמע כי כוח הרצון עומד בראש הכוחות. הנה כך הוא מספר על החסיד הנותן הוראות לכוח הרצון: "וכן יצוה עליו שלא יפנה אל השטנים

של הסברה והדמיון ולא ישמע אליהם ולא יתן בהם אמון עד שיוועץ עם השכל; אם יאשר זה את דבריהם – יקבלם, ולא – יתנגד להם". מדברים אלה עולה כי השכל הוא שותף שווה ערך של הרצון, ואולי אפשר אפילו להסיק מכאן כי השכל עולה במעמדו על הרצון, כי הרצון אמור להישמע לו כאל פוסק מוחלט הקובע לו בלי ערעור מה לקבל ולמה עליו להתנגד.

תלמיד: אני חושב שההוכחה הזאת מדברי החבר אינה נכונה. החבר נותן לשכל רק תפקיד של יועץ לכוח הרצון. סביר הדבר שהרצון נשמע ליועץ שלו, כמו שמלך, או שר, נשמע ליועץ שלו, אבל אין זאת אומרת שהשכל עומד בדרגה גבוהה יותר מן הרצון. כאשר מלך נשמע ליועץ שלו אין זאת אומרת שהמלך עומד לשרותו של היועץ.

מורה: ההסבר הזה נשמע הגיוני. הרצון הוא ראש וראשון, והשכל הוא משנה לו.

תלמיד: אבל שורות אחדות קודם לכן אומר החבר במפורש להיפך, ואני מצטט: "כוח הרצון... נמצא ברשות הבחירה השכלית ומשרת אותה".

מורה: ראוי להבהיר את הדברים. אין ספק שהרצון הוא הקובע את היעד של האדם, והוא פועל ככוח דחף בלתי נלאה למימוש השאיפה להתקדם בכיוון של היעד הנבחר,

ואילו השכל עורך את הבדיקות כדי לקבוע באיזו מידה תואמת בחירתו של הרצון את ההגיון, את הרצונות האחרים, את הרגשות האנושיים הטבעיים ואת המטרה הכללית של האדם. ייתכן שהשכל ימליץ לזנוח רצון דמיוני שאינו עולה בקנה אחד עם ההגיון, עם המציאות, עם המוסר הטבעי, או עם רצונות אחרים. השכל גם מתכנן את הדרך הטובה והיעילה ביותר לביצוע הרצון.

אצל אדם אידיאלי, כמו החסיד, יש התאמה מוחלטת בין הרצון לבין השכל. החסיד לא ירצה שום דבר ולא יעשה שום פעולה אשר שכלו רואה אותם כלא נכונים. הוא רוצה תמיד לחיות ולפעול תחת השגחת השכל כדי שכל מעשיו יהיו תואמים להגיון. זהו הרצון הכללי שלו. הוא מכפיף את עצמו ברצונו לסמכותו ולמרותו של השכל. הוא משתמש בשכלו כדי לבדוק את עצמו ולפעול לפי תוצאות הבדיקה השכלית.

מה שמאפיין את החסיד זה שהוא מקבל עליו מרצונו החופשי את הביקורת של השכל על כל רצונותיו. הסכמה זו עצמה היא אחת מפעולות הבחירה החופשית החשובות והיסודיות ביותר של האדם. הרצון החופשי שלו בחר לכבול את עצמו לחוקי השכל ולקבל עליו את העולם המגביל הזה. האחרים, לעומת זאת, רותמים את כל כוחות הנפש שלהם לשרותו של הרצון החופשי חסר המעצורים, והם שומרים על החופש של הרצון מכל הגבלה ומתנערים מכבלי הביקורת של השכל.

השכל יכול גם לספק הסברים והנמקות לבחירה של הרצון ולהציג את הבחירה כהגיונית ומוסרית גם כאשר הבחירה אינה כזו. אצל מי שאינו חסיד ואינו רוצה לפעול רק בכפיפות לאישור של השכל, משרת השכל את הרצון ופועל לפי הוראותיו. האדם רוצה מה שעולה על לבו, והשכל מקבל הוראה לדאוג לכיסוי הסברתי הנראה הגיוני.

השכל עושה עבודה כה מושלמת כאשר הוא מנמק את הבחירה של הרצון, עד שמתעורר הרושם כי הבחירה הינה שכלית טהורה. אבל ברור שאין הדבר כן. אילו הבחירה של כל אדם הייתה נעשית על ידי השכל בלבד, והוא היה הקובע הבלעדי, כי אז לא היו שום חילוקי דעות בין בני אדם הגיוניים הפועלים על פי השכל והמוסר המקובל. הרי השכל משותף הוא לבני האדם, ואם כן מנין מיגוון הדעות ושיטות החיים הקוטביות במידה קיצונית כל כך של אישי העולם הפוליטי והמפלגתי? שני עתונים מוציאים מסקנות פוליטיות הפוכות לחלוטין זו מזו כאשר הם דנים באותו אירוע, ושניהם מנמקים את מסקנותיהם בדרך הגיונית. ההסבר לכך הוא שהרצון הוא הקובע את הכיוון של פעילות השכל.

כך יוצא שגם אצל החסיד הפועל תחת השגחת השכל, וגם אצל בעל הרצונות המשתמש בשכלו להצדיק את רצונותיו, אצל שניהם נראה כאילו השכל הוא בעל ההחלטות, וכאילו הבחירה נמסרה בידו, והרצון של האדם הוא המשועבד לפעול בהתאם לבחירה השכלית. אבל לאמיתו של דבר אין זה כך.

תלמיד: זה דומה לתפקידו של המחשב העובד בשרות של מקבלי החלטות בבנקים, בצבא, ובעוד מוסדות רחבי היקף. מי שאינם יודעים מהו מחשב, סבורים לתומם כי המחשב הוא המחליט את ההחלטות והמנהל פועל לפיהן. אבל האמת היא שהמשתמש במחשב הוא המחליט מה הוא רוצה, ואז הוא פונה למחשב שימצא את הדרך הטובה ביותר להשגת מטרה זו. ההוראות שהוא נותן למחשב באמצעות התוכנה מכוונות את המחשב אל המטרה, ואין שום אפשרות שהמחשב יפסול את המטרה ויפנה לכיוון אחר כלשהו. אותו מחשב יכול לפעול בשרותם של שני משתמשים שונים ולהוציא הוראות שונות לחלוטין התואמות את ההנחיות השונות שקבל משני המשתמשים שרוצים מטרות שונות. המחשב אינו מחליט החלטות. הוא מעבד נתונים שנמסרו לו בהתאם להנחיות שנקבעו בתוכנה שלו על ידי המשתמש. זה גם מה שעושה השכל אצל האדם.

מורה: ההשוואה יפה, והיא ממחישה את הקשר שבין הרצון החופשי של האדם לבין השכל שלו. **הרצון החופשי של האדם הוא המחליט על מידת מחויבותו לשכל. השכל אינו כוח עצמאי אלא מנגנון משוכלל הפועל בשרות הרצון ולפי הוראותיו. רק הרצון הוא כוח עצמאי שבו באה לידי ביטוי הבחירה החופשית של האדם.**

תלמיד: האם יכול האדם לדעת על עצמו אם הרצונות שלו מבוקרים על ידי שכלו, כמו אצל החסיד, או שהוא משעבד את שכלו לרצונותיו ומפעיל אותו לייצר נימוקים הגיוניים כדי להצדיק את תשוקותיו ותאוותיו? הרי במבט מן החוץ נראים שניהם אותו דבר ושניהם נשמעים הגיוניים ושכליים באותה מידה!

מורה: זו שאלה מהותית ויסודית מאוד באדם. מי שאינו יודע לענות עליה, אינו יודע בעצם מי הוא. האדם צריך לפתח את היכולת לחדור לתוך פנימיותו ולהכיר את עצמו ואת המתחולל בתוכו פנימה. הוא ישאל את עצמו, למשל, מתי ויותר פעם על רצונו רק משום שזה היה בניגוד לשיקול שכלי כלשהו. אם קשה לו להזכר מתי קרה כדבר הזה, כי אז קשה להניח כי הוא חסיד בן-עליה. החסיד נתקל לעתים קרובות בצורך לבטל את רצונו, לא בגלל לחצים ואילווצים חיצוניים, אלא בגלל ששכלו מורה לו כי הרצון אינו תואם את ההגיון, את ההלכה, את המוסר, את הרגש האנושי הטהור, את מעמדו הרוחני, או את רצונותיו האחרים. **היכולת לבטל את רצונו היא מבחן למהותו של האדם.** הרצון של החסיד לשלוט על עצמו ועל התנהגותו שתהיה תואמת את שכלו, הוא רצון עליון המבטל רצונות אחרים, נמוכים יותר, המתנגשים איתו.

היש רסן למחשבות?

תלמיד: האם המחשבות הן בשליטתו הרצונית של האדם?

מורה: מדוע אתה שואל זאת? במה זה קשור לחסיד שאנו עוסקים בו?

תלמיד: העניין הזה מופיע כאן פעמיים בהקשר של החסיד. פעם אחת כאשר החבר מסביר את נחיצות התפילה לנפשו של אדם אשר עלול להמצא בחברת אנשים רעים "ולשמוע דברים העוברים את זוך נפשו; דיבורים מגונים או שירים שהנפש נוהה אחריהם עד שאי אפשר להשתלט עליה". ברור שהחסיד אינו רוצה לעכור את נפשו במחשבות על דברים מגונים, ובכל זאת, לעתים, אין הוא יכול להשתלט על המחשבות הללו.

פעם שנייה, כאשר הוא מדבר על טיהור הנפש ביום הכיפורים מכל הבלבולים, הוא כותב: "ואם אי אפשר לה לשוב מעליהם במחשבה, בהתגבר עליה הרהורים ששמרה

עליהם עוד בימי נעוריה, מתוך שירים ששמעה או סיפורים וכדומה, דיה שתטהר מן המעשים ותבקש כפרה על ההרהורים, ותקבל עליה שלא תעלם עוד על לשונה, וכל שכן שלא תביעם במעשה".

החבר מדבר על מחשבות והרהורים המתגברים על האדם בלי אפשרות לשוב מעליהם במחשבה. אי האפשרות לשלוט על המחשבות היא כל כך חזקה עד שמחוסר ברירה הוא חוזר בתשובה רק על המעשים. על ההרהורים הוא רק מבקש כפרה בהיעדר יכולת למנוע אותם, ומקבל עליו להימנע מדיבור, וכל שכן ממעשה, באותם עניינים מגונים. ואיפה הרצון החופשי של החסיד?

תלמיד: אם באמת אי אפשר לו לחסיד להתגבר על ההרהורים, הרי הוא אנוס ואינו אשם בהם כלל. מדוע זקוק הוא לתשובה עליהם?

מורה: כל אחד מאתנו יודע מניסיון אישי כי אם הוא מחליט לחשוב על משהו, יש לו שליטה על העלאת המחשבה בנושא הרצוי לו. מאידך, יודעים כולנו כי מחשבות הצרות ועולות מאליהן במוחנו אין לנו כל שליטה עליהן. קשה לנו אפילו לעקוב אחר ההגיון בעליית הרעיונות הצצים במוחנו ללא כל פעולה ישירה לכך מצדנו. לעתים מחשבות אלה הן זכרונות ישנים, חיוביים או שליליים, מימי הילדות והנערות, שגם עליהן אין לנו כל שליטה, ולעתים עולות בנו מחשבות בעקבות מה שאנו שומעים שלא מרצוננו. כאשר עולה מחשבה כזאת, תלוי הדבר בנו אם להמשיך ולפרנס את המחשבה הזאת, או לדכא אותה בעודה באיבה. דומה הדבר לניצוץ אש אשר ניתן להוסיף לו זרדים וחומרי בעירה וללבות אותו למדורה גדולה, או שאפשר, כבחירתנו, להחניק אותו מיד.

תלמיד: איך אפשר להחניק מחשבה ולסלק אותה מן הראש?

מורה: הטכניקה נעוצה בפעולה חיובית ולא שלילית. אנו משתמשים ביכולת שלנו לחשוב על דבר אחר שאנו רוצים לחשוב עליו. מאחר שאין אדם בעולם היכול לחשוב על שני דברים בעת ובעונה אחת, הרי שהמחשבה המכוונת על נושא אחר מסלקת ממילא את המחשבה שאיננו רוצים בה. כך יכולים אנו לנקות את מוחנו ממחשבה לא רצויה. אנו נוהגים כך כאשר עולה בנו מחשבה זרה באמצע התפילה, ואנו מסלקים אותה על ידי התרכזות בתוכן מלות התפילה שאנו אומרים.

תלמיד: אז ממה צריך החסיד לחזור בתשובה אם אינו אשם באותן מחשבות?

מורה: החסיד רוצה לטהר את נפשו ולנקותה. אחת היא לו אם הנפש עכורה באשמתו או שלא באשמתו. הוא גודר עצמו בקבלות שהוא מקבל עליו לשמור את לשונו ואת אבריו מלתת ביטוי להרהורים השליליים אף כי אינו אשם בהם. אין הוא חוזר בתשובה ממה שאינו באחריותו. החבר אומר כי "ביום זה תטהר הנפש... ותשוב בתשובה שלימה מלחזקם במחשבה או במעשה". אותן מחשבות שליליות שאי אפשר להלחם בהן חזיתית, החסיד דואג להגביל אותן כמיטב יכולתו ולהקטין את השפעתן ככל האפשר. פעולות אלה די בהן לשמור על טהרת הנפש של החסיד. זה המקסימום שהוא יכול לעשות וחייב לעשות. מה שמחייב את החסיד מחייב כל אדם בישראל היודע את חובתו בעולמו.

דמות החסיד, כדמות יהודי אידיאלי, אותה שרטט וצייר לנו ר' יהודה הלוי בספר הכוזרי, ניצבת לנגד עינינו כאתגר דתי ומוסרי ותשמש לנו מודל לחיקוי בכל תחומי החיים.

בשולי ה"שיעור":

תלמיד הלומד מחשבת ישראל שואל את עצמו, כמו במקצועות אחרים, שאלה תועלתית: מה יוצא לי מזה? איפה וכיצד מתחבר החומר הזה אל חיי, אל עולמי, ואינו תועלת יכול אני להפיק מן הלימוד הזה?

אנו מעוניינים לענות על שאלה זו תשובה אמיתית: זה חומר רלוונטי לכל יהודי. לא זו בלבד שניתן להפיק תועלת אישית מלימוד זה, אלא שאין זו הגזמה לומר כי קשה, ואולי אי אפשר, להיות אדם ויהודי טוב בלי הידיעות החינוכיות שהואיל ר' יהודה הלוי, ענק המחשבה היהודית, ללמדנו לדורות.

הודגם כאן כיצד בקטע לא גדול בספר הכוזרי, פחות משני דפים מתוך תיאור החסיד, טמונים לא פחות משלושה נושאים של ידע חשוב העשוי לעניין באופן טבעי כל תלמיד אינטליגנטי הרוצה להתעשר בידיע על עצמו מתוך ראיה בעין יהודית. חשיפת נושאים כאלה, תוך לימוד מחשבת ישראל, הופכת דפים ישנים בני שמונה מאות שנה לחומר הדרכה נפשי ויהודי שאי אפשר בלעדיו.